

MISKELA TRAGÉDIÁJÁNAK
RÉSZLETEI

MINT MÁR említettem, a tisztogatási akció október 25-én kezdődött, és halottak napján, november 1-jén ért véget. Ekkor estek Kabolban az utolsó áldozatok.

Első éjszaka, amikor a legtöbb embert likvidálták, Miskelát a szomszédok és a barátok őrizték Steva Nedić házában. Eldöntötték, hogy akár az életük árán is, de megvédik őt. Egyik magyarvadász csoport megtudta, hogy hol rejtegetik. Érte mentek, de a jelenlevők elállták útjukat, és határozottan ezt mondták: – Csak a tesztünkön keresztül vihetitek el Miskelát! Dühösen távoztak, és fenyegetőztek, hogy még visszajönnek.

Miskela barátai még nem tudták, hogy ami történik, az nem a helyi erőszakoskodók bosszúja, hanem elrendelt tisztogatási akció. Konok elszántsággal eldöntötték, hogy védencüket kimentik a faluból. Ezt úgy vitték véghez, hogy kocsiderékba fektették, és letakarták rőzsekötegekkel. Nedić az így elrejtett embert a nádason át elvitte Újvidékre. Miután visszajött a faluba, erről értesítette Szekeres nagyapát, és megkérte, hogy soha senkinek egy szót ne mondjon róla. Miskela Újvidéken a felesége nagybátyjánál rejtőzött el. Édesanyám nagybátyjának, Vas Józsefnek villája volt a mai Fruška gora utcával párhuzamos utcában. Az ma már nem létezik. A ház az utolsó volt a sorban, a Strand²⁵ közvetlen közelében. A második újvidéki razzia éppen ezekben a napokban kezdődött, azt hiszem, október 26-án. Többek között ismét a Duna partjára szállították az embereket, s ott likvidálták őket. És ezúttal is ártatlanokat. Mindent jól lehetett látni és hallani anyám nagybátyjának, Vas Józsefnek a házából. Ő a Kramer nevű gyárban dolgozott, a háború után Petar Drapšin lett a neve. Mérnöki munkát végzett, egyszóval első ember volt az üzem műszaki szolgálatában. A magas pozíció lehetővé tette számára, hogy villában lakjon, a gyár közelében. A partizánok megkímélték, mivel képzettsége miatt szükségük volt rá. Folytatta régi munkáját, a villában pedig lakójogot kapott. Gyereke nem volt.

„ELMÚLT“ A VESZÉLY

Miskelát senki sem kereste, nem is körözték. A falu nem terhelte semmilyen bűncselekmény elkövetésével, mivel ilyesmi Felső- és Alsókabolban nem is volt, legalábbis az egyszerű emberek mércéje szerint. Ezenkívül sokan tartoztak neki hálával. Ez azonban csupán látszólag volt így. Az OZNA végezte az új Jugoszláviában a tisztogatást. Az említett 7 nap után megkezdte vádak gyűjtését a tisztogatást túlélte, de likvidálni szándékozott személyek ellen. A vádatokat feljelentés formájában írták meg, és így is nevezték őket; ezekről majd később szólok, és a Vajdasági Levéltárban talált példákon mutatom be őket.

A katonai igazgatás mandátuma Vajdaságban 1945 februárjában lejárt. A helyi népfelszabadító bizottságoktól megkövetelték, hogy küldjenek jelentést a háborús bűnösök, a népellenesek stb. elleni harc eredményeiről. Nem volt lényeges a vádlottak bűne, csupán a likvidáltak száma és tisztsége érdekelte őket. Természetesen a nyilván tartás végett a neveket is felírták.

Lehet, hogy a jelentés láttán valakinek feltűnt: a névsorból hiányzik Felsőkabol bírójának a neve.

A KATONAI IGAZGATÁS UTÁN

Így történt meg, hogy a bírói tisztség rovatba beírták a nevét és azt, hogy szökésben van. Ezek után az esetet az OZNA vette át.

Egy napon Miskela üzenetet kapott újvidéki rejtékhelyén: – Gyere vissza a faluba! Senki sem terhel. Kellesz nekünk. Asztalosszövetkezetet hozunk létre, és úgy gondoltuk, hogy rád bízunk a vezetését.

Az üzenetet Kolarov Omer írta alá. Miskela bedőlt nekik, számba vette az érdekeit, és a barátai is eszébe jutottak, akik között hatalmon levő kommunisták is voltak. Nem sejtette, hogy ezek a kommunista barátok nem tehettek érte semmit. Ők a párt katonái voltak. Végre kellett hajtaniuk a parancsot. 1945 márciusában tehát önként visszatért Kabolba. Nem bántották azonnal. Bevonták a községi vagyon összeírásába és az asztalosszövetkezet megalakításába. Beadta a műhelyét, illetve az összes szerzősorszámát a szövetkezetbe.

Ha jól tudom, személyes barátján, Paja Šumaron kívül nem volt senki más, aki a népellenesség ellen folytatott harccal leplezte volna, hogy Miskela házára fáj a foga. Paja

Šumarev háza kárt szenvedett, amikor az ott rejtegetett bázist likvidálták. Ezt a Bázis című fejezetben már megírtam. Paja cserébe kaphatott egy megüresedett házat, de ő éppen Miskelát szeretne volna megkaparintani. Ennek az volt az oka, hogy Miskela első szomszédja Jova Šumarev, Paja apja volt. A főutcahoz közel eső házat szeretett volna kapni, mégpedig az apjái mellett, már csak azért is, mert Jovo apó már a második házasságában élt, és Paja jobb pozícióra vágyott az örökösödésben. Paja Šumarról a faluban úgy vélekedtek, hogy – durván, de pontosan szólva –: senkiházi. Ő viszont annál kitartóbban tolakodott azok közé, akik érdemekre vadásztak, hogy minél több haszna legyen. Rögeszméje lett a Miskela iránti gyűlölet. Természetesen voltak itt mások is, akik azon mesterkedtek, hogy Miskelát eltegyék láb alól, de ők a párt által előírt feladatukat teljesítették. A Teticának nevezett Julka Subić Gačaš magyarázta meg ezt a legjobban. Ő volt talán az egyetlen igazi kaboli partizán felesége, és kommunista körökben mindenki tisztelte. Amikor egyesek feltették a kérdést, hogy miért fáradoznak olyan kitartóan azon, hogy Miskelát eltegyék láb alól, hiszen általános meggyőződés szerint a legtöbb érdeme volt, és neki köszönhette a falu a megmenekülését egy nagyobb veszedelemtől, ezt válaszolta: – És miért kellene éppen neki egymagának megmaradnia?

Úgy hiszem, ehhez nem kell kommentárt fűzni.

Miskelát katolikus húsvétkor tartóztatták le 1945-ben. Elvitték az újvidéki katonai börtönbe. Első fokon 5 év börtönbüntetést szabtak ki rá. Az indoklás szerint az volt a bűne, hogy együttműködött a megszállókkal. A fellebbezés után megszületett jogerős ítélet szerint büntetése 14 év börtön lett, mivel állítólag részt vett a bázis elleni támadásban.

A család a jogerős ítélet után már semmilyen dokumentumot nem kapott, amelyből megtudhatták volna, hogyan alakult tovább az ügy. Reménykedett, hogy minden jól fog végződni. A faluban sokan tudták, hogy ő ártatlan, sokakkal csak jót tett, és azt is, hogy a hírhedt razzia idején ő volt a falu megmentője.

Egy napon a feleségét a Katonai Bíróságra idézték Újvidékre, és közölték vele, hogy a férjét kivégezték. Nem kapott semmilyen dokumentumot, csak tudomására hozták a kivégzés tényét, és azt is, hogy elkobozzák az összes vagyonát.

A faluban hamarosan elterjedt a hír, hogy éppen aznap végeztek vele, amikor megérkezett Belgrádból a kegyelem, de állítólag a bírósági munkaidő vége felé, a kivégzést pedig a következő éjjel hajtották végre. Ez 1945. október 18-án történt. Még arról is beszéltek, hogy ezen az éjjelen vadászpuskával látták Paja Šumart a börtön közelében. Ezeket a mendemondákat a család nem tudta ellenőrizni. Mindezt azok a kaboliak

mesélték a faluban, akik a Katonai Bíróságon dolgoztak, főleg őrként vagy hasonló beosztásban. Az idő bebizonyította, hogy ezek a mesék nem pusztán kitalációk, hanem van valóság alapjuk. Felesége 1953-ban vagy 54-ben kérte a Katonai Bíróságot, adjon ki bizonylatot arról, hogy Horváth Mihályt kivégezték, illetve, hogy már nem él. A bizonylatra azért volt szüksége, hogy kérhessen családi pótlékot kiskorú gyermekei számára. A Katonai Bíróságon dolgozó hivatalnok nem talált (vagy nem akart találni) semmilyen dokumentumot, amely alapján a kért bizonylatot kiadhatta volna. Végül megjelent egy aktával, amely egy azonos nevű emberre vonatkozott. Más személyről volt szó, aki sokkal idősebb volt, egészen másféle külsejű, és a többi adat sem egyezett meg. Végül kiadott egy bizonylatot csak úgy. Miskelát a Hivatalos Lapban nyilvánították holttnak 1955. augusztus 5-én.

A családot hivatalosan nem értesítették a bűnper lefolyásáról. Csupán azt tudatták írásban, hogy milyen ítéletek születtek. Az első fokú 5, a második, a jogerős pedig 14 év börtönről szólt. Ezenkívül csak egy, az említett szóbeli értesítés hangzott el arról, hogy kivégezték. Anyámnak az újvidéki Katonai Bíróság épületében adták tudtára, hogy a halálos ítéletet végrehajtották, tehát ez hivatalosnak tekinthető.

Rókané, Vera, Miskela testvére, a letartóztatás után rövidesen lekenyerezett néhány őrt, és rajtuk keresztül élelmet küldött a börtönbe testvéreinek. Az ételt karkosárba csomagolta. Az örök a kosarat bevitték a börtönbe, majd üresen visszahozták. A kosár füle leveleket rejtett, amelyek a börtönből így ki-be jártak. A levelek java része megmaradt, és a tulajdonomban vannak. Egyik levél szépen leírja a per lefolyását. Részlet ebből a levélből:

„Az igaz, hogy nem vagyok bűnös és nem is lehetek, mivel az nem igaz, amit ezek a senkiháziak írnak, csak nekem nem engedik, hogy ezt tanúkkal is bebizonyítsam. Ők azt írnak, amit akarnak, nekem meg túrnöm kell, ezt hozta a sorsom.”

Ez arról vall, hogy a tanúk kijelentéseiket levélben tették, és amit leírtak, azt mind elhitték nekik, készpénznek vették. Levelét Miskela valószínűleg nagy stressz alatt írta. Akkor fogalmazta meg, amikor őt és még kilenc társát szóbelileg értesítették a halálos ítéletről. Mint írta, még azon az estén hét óra tájban az említett kilenc személyt és még négyet elvezettek, és valószínűleg kivégezték őket. Közöttük volt a csurogi Varga János - említette a levélben is. Összesen tehát tizenhárman voltak. Miskelát akkor nem bántották, de megmondták neki, hogy rá is hamarosan ez vár, méghozzá az adicei nádasban. Továbbá ezt írta még: „Még mindig itt vagyok, lehet, hogy ez számomra jól végződik, ha az Isten is úgy akarja.”

Jó 66 évvel később, 2010-ben a Vajdasági Levéltár lehetővé tette számomra, hogy betekintést nyerjek azokba a dokumentumokba, amelyek apámra, Horváth Mihályra és az ellene folytatott perre vonatkoznak. Ez alkalommal tudtam meg, hogy a bűnösség bizonyítását éppen így, levelek - feljelentések - útján folytatták le. A vádlottat már eleve vétkesnek nevezték, a bűnösségét pedig úgy állapították meg, hogy valaki egyszerűen leírta állítólagos bűnét, és ezt továbbította az OZNÁ-nak. Ez gyakran ment így még a vádlott likvidálása után is.

Sajnos Miskela levelein nincs keltezés, némelyeken ott van a nap, de hónap nélkül. Egy ilyen levél rámutat arra, hogyan folyt a per, és hogy milyennek tűnt az egész a börtönfalakon belülről. Íme, hogyan írta ezt ő le:

„Itt volt nálam a kaboli Pera Repić, ő most katonai parancsnok, és ahogy mondta, ő veszi át az én esetemet. Ezt ne mondjátok meg senkinek. Azt mondta, ő úgy gondolja, hogy nem végeznek ki, csak ez nagyon nehezen fog menni és sok munkával jár, én ebben hiszek. Tudjátok még meg doktor Radovanovićtól [a védőügyvédje], hogy mi újság van, mert nekünk itt jó híreink vannak. Voltak olyanok, akiket Mitrovicára küldtek a büntetés letöltésére, de mindannyiukat visszaküldték, mert ott már nem fogadják azokat, akiket a katonai bíróság ítél el és így tovább. Azt is hallottuk még, hogy huszadikán mindannyiunkat kiengednek. Tudjátok ezt meg, és azonnal jelentsétek.”

A levelet Verának címezte, mivel minden levél először hozzá érkezett. Megkérdezte tőle, hallotta-e már Rózsától, hogy 14 évre ítélték el. Ez sokáig zavarban tartotta a családot. Először azt írta, hogy halálbüntetést kapott, majd, hogy 14 évre ítélték el. A családnak tényleg átadták ezt az ítéletet. Íme, miről is van szó:

Miután megszűnt a katonai igazgatás, az egészet bíróság útján kellett folytatni, de az OZNA továbbra is ítélkezhetett azok felett, akiknek a bírósági ítéletével elégedetlen volt. Az OZNA folytatta a saját eljárását, és úgy látszik, titkos felhatalmazása volt, hogy a bíróságtól függetlenül, a saját belátása szerint cselekedjen.

Arról nincs értesülésem, hogy a börtönlakókat kínozták volna, de a lelki tortúra állandó jellegű volt. Állandó félelemben tartották őket, mivel sohasem tudták, hogy mi történik velük a következő pillanatban. Nem tudták például, hogy utcát söpörni vagy kivégezni viszik-e őket. Amikor kivezetek egy csoportot, visszajövet egy másik cellába vitték őket stb. A legrosszabb az volt, hogy állandóan kivégzéssel fenyegették őket, majd később megint azt mondták, lehet, hogy nem is végezzük ki.

Az információkat, amelyeket a család kapott, néhány csoportba oszthatjuk:

A hivatalos értesülések közé tartoznak a kézbesített ítéletek az öt, majd a tizennégy

évi börtönbüntetésről, és végül a szóbeli értesítés a végrehajtott likvidálásról. Ezeket felesége, Rózsa kapta a Katonai Bíróság épületében Újvidéken, miután oda beidéztek a kaboli hivatalos személy által.

2010-ben a Vajdasági Levéltár megboldogult Horváth Mihály fiának, e sorok írójának kérésére kiadta az esettel kapcsolatos dokumentumokat. Ezek igazolják, hogy Miskelát likvidálták, és hogy nem létezett halálos ítélet. Egy dokumentumon az is szerepel, hogy Újvidék Katonai Körzet Katonai Bírósága Horváth Mihályt az 594/45-ös határozat értelmében 20 év börtönbüntetésre ítélte. A családot erről nem értesítették. Ellenben a 14 évről szóló ítélet létezett, és bizonyára meg is van a szerbiai Katonai Levéltárban.

Újvidékre való költözködésünk előkészületei során 1952-ben kíváncsiságból turkáltam a régi családi dokumentumok között, és megtaláltam a Katonai Bíróság ítéletét arról, hogy Horváth Mihályt 14 év börtönre ítélték. Addig olvashattam csak, amíg be nem lépett a szobába anyám. Azonnal elvette tőlem, összetépte, és a tűzbe dobta. Néhány évvel később megmagyarázta tettét: meg akarta akadályozni, hogy felnőtt koromban kísértésbe essek és bosszút álljak azokon, akik apám szerencsétlenségét okozták. Mégis sikerült majdnem végig elolvasnom a dokumentumot. Az ítélet indoklása szerint tanúk látták, hogy apám két katona kíséretében vadászpuskával a kezében halad Paja Šumarev háza felé, ahol akkor éppen állt a tűzharc az illegális mozgalom tagjaival. Ezt tanúk igazolták, mégpedig Julka Subić Gačaš–Tetica és Paja Šumarev, aki abban az időben munkaszolgálatos volt. Volt ott az ítéleten még két név, de nem jegyeztem meg őket, mert anyám kitépte a papírt a kezemből.

Ha mindezt sorba rakjuk, a következőképpen alakult a dolog:

1. ítélet: a megszállók szolgálatában állt, 5 év börtön.
2. ítélet: a megszállók szolgálatában állt, és részt vett a bázis megtámadásában, 14 év börtön. Ezt az ítéletet apám is említi egyik levelében, és a család is megkapta.
3. ítélet: a megszállók szolgálatában állt, és részt vett a bázis megtámadásában, 20 év börtön. Ezt az ítéletet a család sohasem kapta meg, mégpedig annál az egyszerű oknál fogva, hogy a végrehajtott halálos ítéletről szóló értesítést és a börtönbüntetést lehetlenség összeegyeztetni.

Még hátramaradt, hogy betekintést nyerjek abba a dokumentumba, amely a 3. pont alatti ítéletre vonatkozik. A szerb Katonai Levéltár az Újvidéki Felsőbíróságnak lehetővé teszi a betekintést abban az esetben, ha rehabilitálási eljárást indítanak. Megkeresésemre ezt a választ kaptam a szerb Katonai Levéltárból.

A második csoportba tartoznak azok az értesülések, amelyeket úgy szokás emlegetni, hogy „beszélük a faluban”. Szinte félelmetes, hogy mennyire megalapozottak ezek a hírsztelések – legalábbis a mi esetünkben –, habár néha nem elég pontosak. Remélem, hogy igaznak bizonyul majd az a szóbeszéd is, amely szerint Miskelát felmentették minden vád alól, pontosabban megkegyelmeztek neki, vagy megsemmisítették az ítéletet. Ez lenne tulajdonképpen az utolsó láncszem, ami végérvényesen bizonyítaná az általam mondottakat.

Az információk harmadik csoportja azokban a levelekben található, amelyeket apám a börtönből küldött haza a per során. Ezekről az előző fejezetekben már szóltam.

Mégis, mindezek után az OZNA meghozta a döntést, „ÍTÉLKEZETT”²⁶. Dokumentumok sokaságán, így Horváth Mihályén is ez olvasható: PRESUDEN.

Óhatatlanul felmerül a kérdés: miért nem tették meg azonnal? A Miskela elleni per idején az ilyen ügyeket már bíróság előtt kellett rendezni. Mivel ő a lakosság többségének körében nyilvánvalóan nagy népszerűségnek örvendett, a falunak be kellett bizonyítani, hogy mégiscsak bűnöző. Egyesek később ingadoztak, de a propaganda megtette a magáét. De ma, amikor e sorokat írom, 65 évvel az események lejátszódása után, büszkeséggel tölt el, hogy a Miskela becsületességéről és emberségéről szóló történetek még mindig ismertek és hallhatók Kabilban.

A következő felmerülő kérdés: miért ölték meg mégis? Két oka van ennek: az első, hogy abba a kategóriába tartozott, akik szemben álltak a kommunistákkal, de nem voltak bűnözők. Az ilyenek nem illettek bele abba a képbe, amit még csak ezután kellett megalkotni. Ennek fekete-fehérnek kellett lennie, másmilyen nem lehetett. Egyszerű volt az elgondolás: mi vagyunk a jófiúk, mindenki más pedig bűnöző, ezért ki kell őket iktatni. Miért volt erre szükségük? A válasz ismét egyszerű: ha maradnak, a dolgok természeténél fogva előbb-utóbb ők lennének az ellenzék. A diktatúra, még ha a proletariátus diktatúrája is, nem tűri az ellenzékét. Ezért tisztogattak országszerte az új Jugoszláviában. A likvidált személyek száma olyan nagy, hogy azt szinte lehetetlen elfogadni. Most azonban eljött az idő az említett események igazságának föltárására. Ezzel éppen most foglalkoznak a volt Jugoszlávia egész területén. Így Miskela olyan emberek társaságába került, mint Popović ügyvéd és mások, akiknek tábora igencsak számos.

A másik ok, amiért megölték: előbb-utóbb kellemetlen tanú lett volna. Sok helyi hatalmaskodónak kellett tisztára mosnia az életrajzát, márpedig ha Miskela él, ez ne-

hezen ment volna. Ezért egyeztek könnyen bele, hogy tőle is megszabaduljanak. Az igazsághoz tartozik, hogy a család különféle helyzetekben érezte, hogy egyes emberek, akiknek számít a szava, igyekeztek enyhíteni súlyos helyzetén. De ezt még saját maguknak sem merték volna bevallani. Erre az egyik legnyilvánvalóbb példa az, hogy a Miskelától elkobzott vagyont (föld és ház) azonnal odaítélték Miskela gyermekeinek, azaz nekem és a testvéremnek. Amit én Kabolban szeretek, az a különleges mód, ahogyan az igazságot megélték és érvényt szereztek neki. A falu így adta tudtára Paja Šumarnak, hogy: „Nem lesz éppen úgy, ahogyan te akarod!”

Miskela kivégzésével az OZNA pontot tett a kaboli eset végére. Éppen úgy, mint ahogyan Julka Gačaš, vagy ahogy nevezték - Gačaš tetica (nénje) mondta: – És miért kellene éppen neki egymagának megmaradnia?

A RÁCSOK MÖGÖTT

Apám levelei olyan papírdarabkákon érkeztek, amelyekhez éppen hozzájuthatott. Valószínűleg a börtönudvar takarítása közben találta őket. Sokszorosított űrlapok voltak. 60 éven át nem vettük észre, hogy egyik levelet egy könyvből kitépett lapra írta. Az egyik oldalán nem volt szöveg, és apám ezt használta fel levélírássra. A másik oldalán álló szöveget meg nem vettünk figyelembe. Csupán sok évre rá, amikor úgy döntöttem, hogy a kaboli esetet papírra vetem, akkor figyeltem fel rá. Rájöttem, hogy ez Ada Negri²⁷ olasz költőné egyik verse. Apám ezt anyámnak szánta, de ő meghalt anélkül, hogy valaha is elolvasta volna.

Talán jobb is így.

A NAP, AMIKOR TUDATTÁK VELÜNK, HOGY APÁMAT KIVÉGEZTÉK

Ez egy őszi napon történt, valószínűleg 1945 októberében. Jött a futár a községházáról, és értesítette anyámat, hogy másnap jelentkezzen az újvidéki Katonai Bíróságon. Vészjósló csend állt be, anyám rendkívül gyorsan elkészült, és még aznap elment. A testvérem és én rövidesen játszani kezdtünk, nem éreztünk akkor semmit, nem is sejtettük, mi fog történni. Délután az udvaron játszottam. Egy nagy rakás föld volt ott, körülbelül egy talicskára való. Játszogatva ott én azt a földet sírhalom formájúra alakítottam, pusztá kézzel, majd két ágat összekötözve egy keresztet is csináltam. Va-

lóban egy friss sírhalomra hasonlított. Nincs ésszerű magyarázatom arra, hogy miért játszottam éppen ezt. Büszke voltam a művemre, és alig vártam anyámat, hogy eldicsekedjem vele. Egyszer csak az udvarba lépett anyám, és kitört belőle a visszafojtott kétségbeesés. Ezt a jajveszékeltést nem tudom leírni, de elfelejteni sem. Beszaladt a házba, hogy megkeressen minket, gyerekeket, de miután ott nem talált bennünket, kijött a hátsó udvarba. Ott voltam én, és úgy gyerekesen nagy büszkén azonnal el is dicsekedtem a művemmel:

– Anya! Nézd, mit csináltam!

Megnézte, és sírva kiáltott rám:

– Mit csináltál, te!

Bementünk a házba, anyám, a testvérem és én. A nagymama, anyám és a testvérem csak sirtak. A nagyapám meredten ült, és csak hallgatott. Én egy kicsit sértődött voltam, hogy elmaradt a dicséret, pedig én éppen szépen elkészítettem a sírhalmot, és a földkupac is jó nagy volt.

Senki nem jött hozzánk, egyedül voltunk.

Anyám később így mondta el a történeteket:

Jelentkezett a bíróságon még aznap délelőtt. Ott értesítették, hogy apámat kivégezték, és a Katonai Bíróság határozata alapján minden ingatlanát elkobozzák. Átadtak neki néhány apróságot, ruhát és egyebet, ami állítólag a megboldogulté volt. Anyám meg volt győződve róla, hogy az a ruha nem apámé, valami rongyok voltak, és amint kiért onnan, azonnal eldobta őket. Az utcán elhagyta az ereje, ezért erősen megkapaszkodott egy fában a bíróság, nehogy elessen. Nem tudott továbbmenni. Ekkor ismerős hangot hallott, a kaboli kereskedő, Ačanski volt az. Megkérdezte:

– Rózsa! Mi van veled?

Miután meghallotta a választ, hirtelen odébbállt, ezt dünnyögve:

– Talán megérdemelte.

Nem hiszem, hogy ez ellenséges megnyilvánulás volt a részéről, becsületes embernek ismertem, akinek valószínűleg szintén megvolt a maga baja. Akárhogy is volt, az annyira szükséges emberséges szó elmaradt. Anyám, ahogy egy kicsit összeszedte magát, elengedte a fát, és hazaindult. Egész idő alatt igyekezett visszafojtani fájdalmát, nem mutatta ki, mit érez. Csak miután bejött a házba, akkor tört ki belőle a felgyülemlett érzés, és ez leírhatatlan volt.

Azon a napon mindenünk elveszett. Apánk, a házunk és a földünk nélkül maradtunk, mindenünket elkobozták. Senki sem nézett felénk, egyedül voltunk.

Ezzel az eseménnyel kapcsolatban anyám elmondta, hogy azon az éjjelen, amelyen apánkat valószínűleg kivégezték, átélt valamit, ami lehet, hogy álom volt, de nem is olyan biztos, hogy az volt. Néha az álom és a valóság úgy összefonódik, hogy nem tudni, hol végződik az egyik, hol kezdődik a másik. Azon az éjjelen anyám felébredt valamire, maga sem tudta, mire, mintha valami vagy valaki átszállt volna a szobán, és mintha egy hangot hallott volna, mintha a nevéen szólították volna. Teljesen kiment a szeméből az álom, de ezek után nem történt semmi. Másnap kellett jelentkeznie a Katonai Bíróságon.

Hamarosan kiderült, hogy egyes befolyásos falu- és járásbeliek (Kabol a titeli járáshoz tartozott) igyekeztek segíteni rajtunk, és a lehetőségekhez képest enyhíteni a helyzetünkön. A hatalomnak végre kellett hajtania az elkobzást, de a családnak, amely mindene nélkül maradt, valamit adnia is kellett, hogy legyen miből megélnie. Ahelyett, hogy adtak volna egy házat a népvagyon alapjából, úgy döntöttek, hogy Miskela házat odaítélik a gyermekeinek. Így történt, hogy a házat nem is kobozták el ténylegesen, jogilag csak tulajdonoscserre jött létre. Pontosabban a vagyont átadták az örökösöknek.

Paja Šumarov kívánsága nem teljesült, pedig megtett minden gonoszságot azért a házért. Képes lett volna sokkal többre is, de a nagy gaztetthez is tehetség kell, ő pedig, ismétlem, egy senki volt.

A VAJDASÁGI LEVÉLTÁRBAN Betekintés levéltári dokumentumokba

65 év után a vajdasági levéltár végre megnyitotta ajtaját, legalábbis elöttem. Amit az alábbiakban leírok, az azokból a dokumentumokból derült ki, amelyekbe betekintést nyertem, és amelyek másolatát megkaptam. Az eddigi szöveget több hónappal, sőt évekkel ezelőtt írtam. Az olvasók megbizonyosodhatnak róla, hogy a levéltári anyag csupán kiegészíti és megerősíti eddigi állításaimat. Az olvasónak ezért olyan benyomása lehet, mintha egyes dolgokat ismételnék. A tételt, amit bizonyítani igyekeztem, mindennél inkább alátámasztja a tény, hogy csak most, 65 év után kezdődnek az első levéltári kutatások annak kiderítésére, hogy mi is történt valójában Vajdaságban 1944-ben és 45-ben. A németek, magyarok és mások szerencsétlen sorsa AZ ÚJ, A TITÓI JUGOSZLÁVIA LEGMAGASABB KORMÁNYKÖREIBEN DÖLT EL. Ennek sohasem lett volna szabad napvilágra kerülnie. Ennek végrehajtására jött létre a katonai igazgatás Vajdaságban, Ivan Rukavina tábornokkal az élen. Ennek kellett különböző

formában biztosítania a titkosítást is, a propagandával pedig nagyszámú ember likvidálásának jogosultságát igazolni. A német és a magyar népet kollektív bűnösnek kiáltották ki és kollektív elüldözésüket helyezték kilátásba, miközben a megfélemlítés céljából a megtorlást is serkentették. A szövetségesek és a Szovjetunió hatására a magyarokat megkímélték a kollektív elüldözéstől, de nem mentették fel őket a kollektív büntetés alól. Ez gyakorlatilag azt jelentette, hogy terrorizálhatják és megölhetik őket, legalábbis a katonai igazgatás ideje alatt. Ezért szigorúan őrzött államtitokként rejtegették azt, ami köztudomású volt, de aminek a dokumentumait kutatni és általuk bizonyítani valamit nem volt lehetséges. Most, 65 év után az igazság lassan mégis napvilágra kerül. Sokak számára túl későn, de mint mondani szokás: jobb későn, mint soha.

A „magyarkérdés”-t két szakaszban oldották meg. Az első a katonai igazgatás bevezetésétől, 1944. október 23-ától 1945. február 17-éig tartott. A szerző itt arra utal, hogy az újdéki központból október 23-án érkezett a küldönc a katonai igazgatás utasításával. A Tito által október 17-én kiadott, a katonai igazgatás bevezetését elrendelő okmány nem szól arról, amikor lép az hatályba. A Josip Broz Tito összes műveit tartalmazó könyvben a rendelet szövegéhez fűzött magyarázat sem foglalkozik a hatályba lépés időpontjával. A katonai igazgatás megszüntetésének pontos dátuma is bizonytalan. Az említett mű egyik jegyzete is csak arról szól, hogy Tito ezt az 1945. január 27-én kiadott rendeletével szabályozta, és hogy a katonai igazgatás február elején szűnt meg. Nagyon sok embert tartózkodási helyén kivégeztek, őket utólag a népbíróság bűnözőkké nyilvánítva ítélte el. Likvidálásukra ez a megindoklás elegendő volt. Az ő esetükben néha évekkel később is kerítettek valamilyen feljelentést. Azok esetében pedig, akik eljutottak a Katonai Bíróságig, az OZNA szerzett feljelentéseket a lakóhelyükről, mégpedig úgy, hogy képviselőik által ösztönözték a lakosságot ilyen feljelentések megírására. Egyesek erre kaphatóak is voltak, mivel tudták, hogy saját helységükben nem fogják megtudni, a vádlottal pedig nem fogják őket szembesíteni. A feljelentés legtöbbször teljesen zavaros volt, mert írástudatlan emberek fogalmazták, a hatalom nem sokkal tanultabb képviselőinek ösztönzésére. Voltak köztük természetesen tanultabbak is, akik azért voltak hajlandóak feljelentést tenni, hogy behízelegjék magukat az új hatalomnál. Mindkét esetben az volt az indíték, hogy hazafiasságukat bizonyítsák, és így jobb helyzetbe kerüljenek az új körülmények között.

A katonai igazgatást 1945. február 17-én szüntették meg. Körülbelül akkoriban kezdtek sutogni Titónak a hatalmi szervekhez intézett leveléről. E levél meglétét megkérdőjelezték, de ismét felmerült a Tito címet viselő hatrészes filmsorozatban. A HRT

– a Horváth Rádió és Televízió - csatornája mutatta be e sorozatot 2010 tavaszán. A levél állítólag parancsot tartalmazott, mely így szólt:

Álljatok le az öldöklésekkel, minden ügyet bíróságra kell vinni.

Az öldöklés pedig folytatódott, csak most az áldozatokat a bíróság börtönéből vitték a veszthelyre, és „igazoltan” végeztek velük, mivel vizsgálati és bírósági eljárás is folyt ellenük. Apám példáján szeretném szemléltetni, hogyan is zajlott ez le.

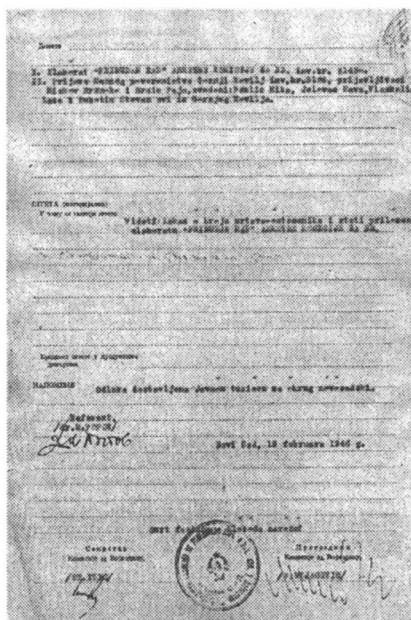
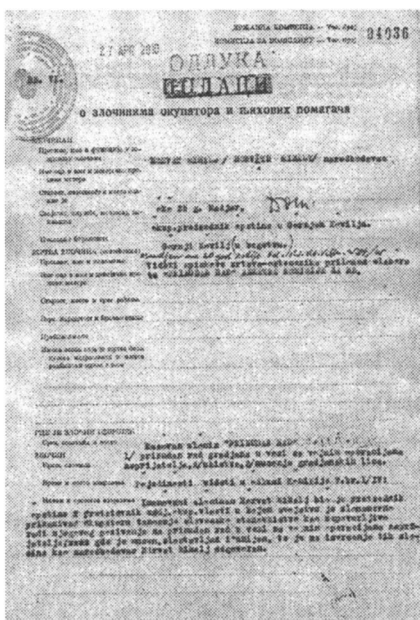
Miután – mint fentebb már írtam - a jó szomszédok megvédték és végül kilopták a faluból, Miskela Újvidéken tartózkodott rokonoknál. Amikor beszüntették a katonai igazgatást, hívták a faluból, hogy jöjjön vissza, nem kell félnie, mivel senki nem terheli vagy vádolja semmivel. A hívás Omer Kolarovtól jött. Apám elhitte, és visszajött, mivel úgy vélte, hogy nem bűnös, és nincs mitől tartania. Nem tudhatta, hogy akár csak a többi magyart, őt is bűnössé nyilvánították, így üldözhetővé is, és semmilyen érdem sem mentesíti őt az új hatalom előtt. Sőt, érdeme egyúttal a legnagyobb vétke is volt, ami a biztos halálba vezetett.

A Vajdasági Levéltárban talált dokumentumok áttekintéséből kitűnik, hogy az OZNA követelésére már 1945 januárjában megkezdik a valamilyen bűnösséget bizonyító feljelentések begyűjtését. Az elsőt 1945. január 25-én írták, majd ezt követik a február 2-án, 3-án, 19-én és 25-én írottak. A feljelentések nagyon gyatrák voltak, még az akkori mércékhez képest is alig kielégítőek. Miután mégis letartóztatták, Katonai Bíróság elé állították, és az említett vádak alapján 5 év szigorú fegyházbüntetést kaptak. Ezt az ítéletet eljuttatták a családhoz. Következtek a fellebbezések, természetesen mindkét irányból. A vádlottat az újvidéki Radovanović ügyvéd képviselte.

Feljelentések

A partizánok Kabolba érkezése után elkezdett működni a helyi népbíróság. Hét nap után az OZNA folytatta a háborús bűntettek elkövetőire vonatkozó „bizonyítékok”, a feljelentések gyűjtését. Az előző fejezetben említettem őket. Ezek alapján emeltek aztán vádat. Az erről szóló határozatot a Vajdasági Főbizottság hozta, ez volt a hivatalos neve. Az ügyész jóval az előtt megkapta a Miskela elleni vádemelésről szóló határozatot, hogy őt letartóztatták. A bűnét így nevezték meg: „kényszermunka”. A feljelentést az ügynevezett helyi biztosság tette, ami azt jelenti, hogy az OZNA ügynökei. Feljelentőkként említik Miškov Brankót és Brzić Paját. A feljelentés mellett tanúskodott Paulić (valószínűleg Paunić) Mika, Jelovac Sava, Vlaškalić Laza és Stevan Subotin, mindannyian Felsőkabolból. Ezeken a feljelentéseken kívül még ötöt írtak. A bizottság a határozatba csupán a második feljelentést foglalta bele, ezt a továbbiakban bemutatom. A többi nyilván a bizottságnak is értelmetlennek tűnt.

Apám ellen öt feljelentést írtak. Ezeket az ügynevezett biztosok gyűjtötték, majd továbbították az OZNA-nak. A felsőkaboli biztosok Jovan Jovicki, Marko Čičovac, Stevan Repić és Vojnović - a keresztneme nem olvasható - voltak. Másokról nem tudok.

A Horváth Mihály elleni egyik feljelentés. Eredetileg adatgyűjtésre (Podaci) készült nyomtatvány, majd ezt felülnyomatva határozattá (Odluka) változtatták. A következő oldalakon további feljelentések láthatók

KOMISIJA ZA UTVRĐIVANJE ŽLJOCINA OKUPATORI I NIHOVIM POMOĆNICI U VOJVODINI

Selo: *Kovčevci* Pomoćništvo: *Šep. Terbec* Očeljak: _____
 Broj ovog prijave: *M17* Datum sastavljanja i sprovođenja: *2-11-45.*

PRIJAVA

ŽLJOCINAC
 Prezime, ime i nadimak: *Kapetan. Miskela, caganov*
 u zavisnosti od: _____
 Ime mat. i oca / de-
 jedne prethodne službe: _____

Starost, narodnost i mesto odakle je: *37 god. Hrvat. Šep. Terbec*
 Stranac, kulda, politički i verski pripadnik: *Upravnik škole, Šep. Terbec*
 Poslednje boravište: *Šep. Terbec*

ŽRTVA ŽLJOCINA (otkriveni)
 Prezime, ime i nadimak: *Bratunk. Šarica, vojvoda Šep. Terbec*
 Ime mat. i oca / de-
 jedne prethodne službe: *Čeka, crnina, voj. Šep. Terbec*

Starost, meso i seks rodiljaci: *30 god. Hrvat. Miskela*
 Vred. narodnosti i verske stranke: *Hrvat. Crkva - romunski*
 Prethodno: *Šep. Terbec*

Imena osoba koje je žrtva bila udata i izdati su i njihovi rođbenici, očubog i njih:

GDE JE ŽLJOCIN IZVRŠEN
 Selo, uličica i mesto: *Kovčevci, Šep. Terbec*

ŽLJOCIN
 Vrsta zločina: *Prevara i oduzimanje novca*
 Vreme i mesto izvršenja: *Prema prijavi Šep. M16*

Način i sredstva izvršenja: _____
 Nap. da Panta za vreme okupacije nije bio u Beogradu. Povratnik u "an-
 ku" nisu odvezili. Povratnik Miskela, pretpostavljajući da je u Beogradu, "an-
 ku" mu je poslao. Povratnik Miskela, koji se je danih 11.12.45.
 godine u Beogradu pojavio, nije se mogao vratiti u Kovčevci.
 Svrha izveštavanja je sprovođenje i preklapanje elementa izdati su
 na primanje, ali i sv. ov. ina. izdati su, zbog čega se razmatraju i drugi
 slučajevi ali i na granat protiv Crvene Armije gde su ljudi ginuli.

A feljelentést Stana Maksić, Panta Maksić anyja tette. Stana Maksić még azt is állítja, hogy fia nem érkezett vissza 1945. február 2-áig, amikor a feljelentés íródott. Miskelának ez a bűne pusztá feltételezésen alapul, amely magában foglalja azt az abszurd állítást, hogy Maksić nagyobb biztonságban lett volna, ha visszatér Bácskába. Ez természetesen ellentétben áll azzal a ténnyel, hogy ez a feljelentés része a rendszernek, amely óriási számú magyar „háborús bűnös” likvidálásán fáradozott, tetteit azzal indokolva, hogy ezek „egyetlen célja” az volt, hogy minél több szerbet megöljenek.

A NEGYEDIK FELJELENTÉST 1945.február 19-én írták. A név és a tisztség rovatba azt írták be, hogy Horváth Miskela. Ez a feljelentő, Nenadov Lazar sem tudta apám valódi nevét. Leírja, hogy lánya, Verica Horváth Miskelaéknál szolgált, és Miskela felesége kínozta őt. Ezenkívül Nenadovnak egy kiló cukrot is kellett adnia nekik. Állítólag a lánya nem akart tovább szolgálni Miskela feleségénél, Nenadov pedig megtagadta, hogy a lányt erre rábeszélje. Ennek az lett a következménye, hogy Miskela megparancsolta a csendőröknek, verjék meg Nenadovot, ami után 6 hétig beteg volt.

A történet nálunk mesélt változata részben igazolja a feljelentésben állítottakat. Nenadov Vericát csakugyan házimunkára vették fel a szüleim, hogy vigyázzon ránk, gyerekekre, mivel anyánk a boltban volt elfoglalva, apánk pedig a községházán, tehát az ilyen segítség nélkülözhetetlen volt. Egy alkalommal csintalanok voltunk, és Verica nem találta fel magát. Ez valami kivételezett áru árusításakor történt, amikor a boltban nagy volt a tolongás. Anyám elvesztette a türelmét, és nekiesett Vericának.

Vasa Džumić hivatkozásait igazolja a 35 éves Vasa Ćulum is. Számomra ő vitathatatlanul jó szomszéd volt. Miután a fentieket elolvastam, néhány napig alig tudtam magamhoz térni. Létezik, hogy Vaso bácsi ennyire kétszínű és alattomos volt? De a papír nem hazudik. Egész könyvet írhatnék arról, hogy mi minden kötötte össze a két családot. Ő maga mondta a feleségemnek egy alkalommal, amikor meglátogattam:

– Mi egy ház voltunk.

Felidézem azt a pillanatot, amikor a népfelszabadító bizottság úgy döntött, hogy engedélyezi a visszatérésünket. Akkor az egyik tag azt mondta, hogy ő inkább felakasztana bennünket a piac kellős közepén. Nem akartam említeni a nevét, mert meg voltam győződve róla, hogy az alkohol beszélt belőle, és a későbbiekben jó szomszédnak bizonyult. A Vajdasági Levéltárból kapott feljelentés másolatából kiderült, hogy sem én sem a családom nem ismerte Vasa Ćulumot. Mégis alattomos, behízelgő, kétszínű ember volt.

Eljárás a nép nevében

Minden említett feljelentés után a Vajdasági Főbizottság „határozatot” hozott arról, hogy az ügyész indítson eljárást a Katonai Bíróság előtt. A váddal kapcsolatban begyűjtött bizonyítékok alapján – mint már írtam - apámat 5 év szigorú fegyházbüntetésre ítélték. Mindkét fél fellebbezett. Az ügyészség ki is bővítette a vádat. Ekkor az említett feljelentéseket kiegészítették azzal az állítással, hogy a vádlott fegyverrel részt vett a partizánbázis megsemmisítésében. Ezt az eseményt A BÁZIS című fejezetben írtam le. Ez egy újabb, sokkal súlyosabb ítélet kimondásához vezetett: 14 év szigorú börtönt szabtak ki. Ezt az ítéletet, mint már jeleztem, írásban szintén kézbesítették a családnak. Az indoklásban arra hivatkoznak, hogy a vádlott aktívan részt vett a partizánbázis megsemmisítésében. Ez volt egyúttal az utolsó írásos dokumentum, amit a család kézhez kapott. A Vajdasági Levéltárban őrzik a vádra és a büntetés végrehajtására vonatkozó dokumentumokat, de nincsenek meg vagy nem hozzáférhetőek a Katonai Bíróság eljárásának lefolytatásáról szóló akták.

Horváth Mihály Miskela ügyében kiderítetlen maradt:

1. Miért tartott olyan sokáig az eljárás, ami után az OZNA végül mégis halálra ítélte? Ezt azonnal is megtehetné volna. Ez azt jelentené, hogy közben valaki valamit tett az érdekében, hogy megmentse, vagy talán azt jelenti, hogy végül mégis az a fél győzött, amely a tisztogatást mindenáron végre akarta hajtani? Mindezek az okok fennállhattak,

de csupán egy volt a valószínű, éspedig az, hogy az OZNA a következő utasítás szerint járt el: „Elég volt az öldöklésből, mindent bíróság elé kell vinni”. Ezért vártak, hogy a Katonai Bíróság meghozza az ítéletet. Mivel az nem halálbüntetés volt, amit ők szerettek volna, ők maguk ítéleztek, meghatalmazásaik alapján. Miskelát mindenképpen likvidálni kellett.

2. Eddig kiderítetlen maradt, hogy a Katonai Bíróság valóban hozott-e ítéletet 20 évi börtönbüntetésről is. A család erről nem értesült. Ez világos. Nem értesíthették a családot börtönbüntetésről és ugyanakkor a halálos ítélet végrehajtásáról is. Valószínűleg ezért rejtették el a börtönbüntetésről szóló jogerős ítéletet, így a család nem szerzett tudomást róla.

3. Hol és milyen körülmények között végezték ki, és hol temették el? Ennek ismerete alapvető emberi jogom. Minden tőlem telhetőt megteszek, hogy e jogomat érvényesíthesem.

Magas az a fal, mely utamat szegélyezi és
egyenesvonalu csupaszsága a végtelenbe szalad.

A nap felgyújtja, mint hatalmas csipkebokrot,
a hold fehérre mázolja, mint a sírkövet.

Éjjel-nappal nyomasztó könyörtelenséggel
hallom lépteidet a falon túl.

Tudom, hogy te vagy ott, hogy engem ke-
resel, utánam vágyódom; mikor utoljára láttalak,
sápadtabb voltál, mint a márvány.

Tudom, hogy te vagy ott, de a falon nem
találok kaput, melyet kinyithatnék, nem találok
rést, melyet tágíthatnék.

A te lépéseddel párhuzamosan lépkedek
anélkül hogy szavadat hallanám, anélkül, hogy
követni tudnálak tekintetemmel; mégis hívlek,
egyre visszahívlek.

és lépéseid a falon túlról úgy kopognak,
mintha valaki kalapáccsal ütné lázasan lüktető
ereimet.

Ada Negri

Fordította: Szenteleky Kornél